

STANISLAV VANĚK

Říční krajina

aneb Národní poklad na smetišti

Uprostřed mělčiny na řece Moravě brouzdá srnec. Zpozoruje nás, zabe-ká a mizí v pobřežním porostu. Před námi je protržený meandr a za ním vznikající slepé rameno, řeka ohyb provalila před pár lety a padlé stromy na tomto místě zvolna pohřbívá štěrk, který voda přinesla z Jeseníků. Svou tvář v Chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví mění řeka neustále. „Dřív, než si budeme povídat o říční krajině, musíš ji vidět na vlastní oči v nejryzejší nezničené podobě,“ říká profesor Otakar Štěřba. Ukazuje mi periodické tůň, naplavený štěrk, požerek bobra. Dlouho stojíme na místě, kde 2. května 1976 vznikla myšlenka na ochranu tohoto unikátního území. Prosadit ji trvalo patnáct let.

Kniha Pramen života (1986), uváděná jako populární učebnice hydrobiologie, inspirovala nejednoho studenta, aby si tento obor vybral. Co by dnes bylo jinak?

Co by se změnilo, kdybych ji psal teď? Například tehdy jsme toho moc nevěděli o prostředí říčního dna. Teprve jsme je začínali zkoumat, chybělo i pojmenování, razil jsem jméno *potamofreatal*, to se však neujalo a vžil se název *hyporeál*. Se studenty jsme pracovali současně nebo jen kousek za Američany, ale nevěděli jsme o sobě. Oni toho pak nechali, my jsme pokračovali. Začali jsme tušit význam říčního podzemního mělkého dna, dnes je to již téměř samostatný hydrobiologický obor, pořádají se mezinárodní konference. V osmdesátých a devadesátých letech byla doba, kdy vznikalo mnoho ekologických proudů. Tehdy byla startovací doba pro obory říční ekologie.

Totéž platí o pohledu na význam řek. Zabývali jsme se čistotou, která tehdy prodělávala dramatický vývoj k lepšímu. Opomíjeli jsme okolí řek. Největší rozdíl vidím v tom, že tehdy ještě neexistoval pojem *říční krajina*. Vymyslel jsem ho a začal používat teprve v de-

vadesátých letech. Ujímá se, i když si myslím, že většina lidí neví, že je to nový výraz. Dnešní pohled by byl mnohem širší a skutečně by byl jiný. Všechny vody, o kterých jsem tam psal – nebo téměř všechny – bych dal do souvislosti s tím, čemu dnes říkáme říční krajina. **Jak definujeme „říční krajinu“?**

Je to krajina, která se nachází podél řek a patří do ní jak sama řeka, tak všechno, co tato řeka ve svém historickém období v posledním interglaciálu vytvořila nebo zásadním způsobem ovlivnila.

Řeka a její dílčí složky, říční dno, aluvium, říční niva, hyporeál, boční ramena, tůň nebo i poříční jezera, všechno živé tam patří, lužní les, padlé stromy, jež se za pár roků stanou součástí říčního aluvia... a dnes tam také patří to, co tam přinesl člověk. To jsou součásti říční krajiny. Ale nejvíc říční krajiny není na středním nebo dolním toku, nejvíc jí je u pramínků, ač to vypadá až neuvěřitelně (obr. 1).

Lužní les má nepředstavitelný význam, je tím nejcennějším. Musíme se zastavit u oceňování. Jak Costanza,¹ tak i my jsme došli k závěru, že ze všech typů krajín na světě – hor, lesů, pouští, řek, jezer – jsou nejcennější mokřady v deltách velkých řek a u nás říční krajina. Je to prakticky totéž, protože delty velkých řek jsou naší říční krajinou, ničím jiným. To je jenom říční krajina v deltách. Oni si všimli toho úžasného významu, té dynamiky „přírodní mašiny“ v deltách řek, a proto deltu řek spolu s příbřežními oázami řas na dlouhých mořských šelfech cení daleko nejvyšší.²

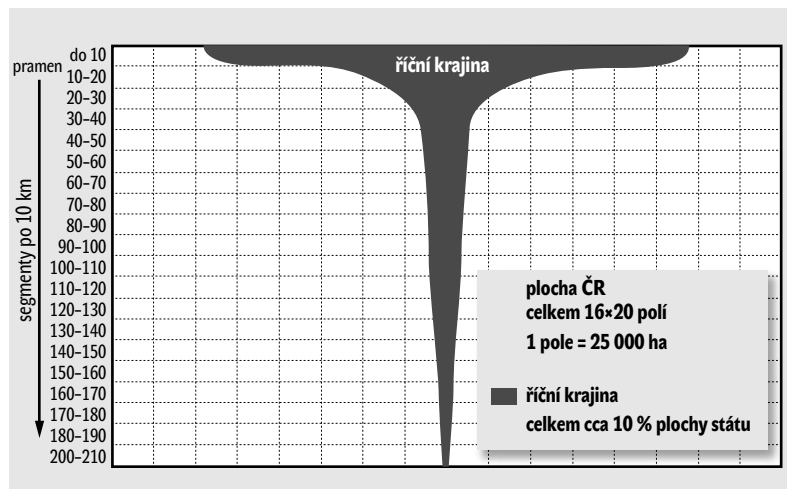
Známejší je termín říční niva. Říční krajina je širší pojem?

Niva je pouze jeden ze základních ekosystémů říční krajiny. Chceme-li studovat nivu, měli bychom ji vždycky chápat v souvislosti s ostatními ekosystémy této krajiny, tedy s vlastní řekou, jejími rameny a ostatními vodními nebo mokřadními systémy, stejně jako se všemi aluviálními sedimenty, hyporeálem atd., jak jsme již řekli.

Jaký je stav našich řek dnes? Při běžném pohledu vidíme, že jsou čistší...

Je to trochu složitější. Pokud jde o čistotu vody v řekách, je skutečně nesrovnatelně lepší než v padesátých letech minulého století. Kolem roku 1952 prodělaly všechny naše vodohospodářsky významné řeky totální otravu, prakticky vyhynuly všechny ryby... To byla naprostá katastrofa, tehdy jsem už chodil kolem řek a pamatuji si to. Neutěše-

1. Rozložení „souhrnné“ plochy říčních krajín podle vzdálenosti od pramene, ve vztahu k celkové ploše České republiky. O. Štěřba a kol.: Říční krajina a její ekosystémy, strana 21, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.

ný stav trval přibližně do pětadesátého až sedmdesátého roku. Pak se začal zlepšovat – už to skutečně nešlo dál. Tehdejší mocní si konečně uvědomili, že ztráty jsou už strašné. Některé výroby nešly rozjet kvůli špinavým vodám z řek. Legislativa skutečně tehdy zvítězila, nastolil se jakýsi pořádek a nové technologie. Například se rušily celulózky na horních tocích, třeba v nedaleké Lukavici. V osmdesátých letech, kdy jsem napsal *Pramen života*, už byly řeky mnohem čistší a dnes je stav z evropského hlediska dobrý. Samozřejmě jsou tady otázky, co to je čistota: rezidua zůstávají v každé vyčištěné vodě a je jich stále víc a víc. Jenže – my se bavíme pořád o čistotě vody v řekách, jako kdyby to bylo to nejdůležitější. Myslím si, že nejdůležitější není stav čistoty vody v řekách, ale ekologický stav celé říční krajiny.

Sestavili jsme mapu – první toho druhu na světě – popisující ekologický stav říční krajiny v celém povodí řeky Moravy. Byl to nový pohled na řeku usazenou do říční krajiny, na všechny její funkce, které jsme začali chápat. Čistota vod tam byla jedním z mnoha kritérií.³ **Znečištění řek je jen jiného druhu – hormony, antibiotika. Na festivalu Academia Film Olomouc se v roce 2008 promítal film režisérky Terezy Tara Hormonální akvárium a o této problematice psal ve Vesmíru Jaroslav Petr (Vesmír 87, 513, 2008/8)...**

Inspiruje to k úvaze, jak toto znečištění ovlivňuje hormonální vývoj některých ryb, například pary, které jsou ve stáří jen samice. Také je tady provokativní otázka karase stříbřitého (*Carassius gibelio*), který expandoval z východu do Evropy a vytlačuje našeho karase obecného (*Carassius carassius*). K vývo-

ji jeho jikry stačí dotek jakékoli spermie jiného druhu ryby, takže se karas stříbřitý rozmnožuje touto zvláštní partenogenezí nepředstavitelně rychle. Mimochodem podobné formy účinného rozmnožování se objevují u expandujících druhů a těžko říct, jestli je to i u jiných příčina nebo následek, ale je tomu tak. **Do říční krajiny svým způsobem patří i rybníky a jejich stav je v dnešní době naprosto zoufalý. Co s tím?**

Stav rybníků je špatný, v tom se shodneme, ale i sama otázka je špatná. Roky a roky chodím k rybníkům a jejich stav mě trápí. Dnes jsou rybníky a jejich hospodářství podřízeny rychlému zisku za každou cenu. To je tragické. Jenže do říční krajiny rybníky nepatří, patří jinam. Respektive v určitých případech, jako je Třeboňsko, Mikulovsko, jižní Morava, do říční krajiny patří, chápeme-li ji v nejširším slova smyslu, včetně močalovitých původní části těchto téměř bezodtokých území. Tam tato „meliorace“ stavitelů rybníků byla skutečně namísto a historicky se osvědčila. Rybníky, které jsou nedaleko řek, v této krajině nemají co dělat, protože jsou ohrožovány povodněmi, nemají žádnou protipovodňovou funkci, ba naopak při mnoha povodních se protrhávají a způsobují druhotnou vlnu, která je často nebezpečnější a škodlivější než vlna první. Známe mnoho případů. Krásný příklad tady u Moravy v prostoru Mohelnice je Thunova rybníční soustava, budovaná po dvě stě roků, ale po celou dobu také ohrožovaná povodněmi, až byla nakonec opuštěna. V roce 1997 – při historické povodni na Moravě – se naplnil jeden z těchto velkých rybníků, protože tam zůstaly hráze, které se posléze protrhly a vznikl tak ještě druhotný

2. „Dřív, než si budeme povídat o říční krajině, musíš ji vidět na vlastní oči v nejryzejší nezníčené podobě,“ říká profesor Otakar Štěrba. Protržený meandr řeky Moravy a vznikající slepé rameno v CHKO Litovelské Pomoraví. Řeka ohyb provalila před pár lety a padlé stromy na tomto místě zvolna pohřbívá štěrka, který voda přinesla z Jeseníků. Snímky na straně 387 a 388 © Stanislav Vaněk.

1) Costanza R., D'Arge R., de Groot R., Farber S., Grasso M., Hannon B., Naeem S., Limburk K., Paruelo J., O'Neil R. V., Raskin R., Sutton P., van den Belt M.: The value of the world's ecosystem services and natural capital, *Nature* 387, 253-262.

2) Otakar Štěrba a kolektiv: Říční krajina a její ekosystémy, kapitola 7.9 Oceňování funkcí a služeb říčních krajin, s. 325-335, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 392 stran.

3) Tamtéž, s. 313-317.

3. Místo, kde 2. května 1976 vznikla myšlenka na ochranu Litovelského Pomoraví. Ekolog, horolezec, vodák a cestovatel profesor RNDr. Otakar Štěrba, CSc., (* 1933) vystudoval zoologii na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V roce 1991 byl jmenován prvním profesorem ekologie. Na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci založil katedru ekologie a zavedl odborné studium Ochrana životního prostředí, které převzaly všechny přírodovědecké fakulty České republiky. Katedru ekologie vedl od založení až do roku 2000, kromě let 1990–1994, kdy byl děkanem Přírodovědecké fakulty. Účastnil se mnoha prvosjezdů asijských řek a horolezeckých expedic.

Otakar Štěrba je autorem knih *Kde příroda vládne* (1975), *V dunajské deltě* (1979), *Pramen života* (1981), *Od pramenů k oceánu* (1987), *Země číslo osm* (1989), *Putování po kanadských řekách* (1992), *Máme rádi zvířata* (1996), *Říční krajina a její ekosystémy* (2008) a *Řeky, moje řeky* (2011). Podílel se asi na 20 dokumentárních a naučných filmech, např. *Velká řeka* (1980), *Velké krajinné ekosystémy* (1981), *Československé ženy v Himálajích* (1985), *Přelidněné Himálaje* (1985), *Příběhy z ostrovních říší Tichomoří* (2002) a *Nemocnice na konci světa* (2008).

vrchol povodně. Asi nikde na světě se nestalo, že by se naplnil opuštěný rybník a protrhl se. Rybníky mají svůj význam, svou opodstatněnost, ale ne v nivě, v blízkosti říční krajiny, kde jsou ohrožovány a samy při tom nemají vůbec žádnou protipovodňovou funkci. Výjimkou může být Rožmberk, který je ovšem napuštěný jen zčásti a má obrovský volný objem, který se může naplnit. Ale zase: při každé povodni, když se začne naplňovat, lidé s hrůzou pozorují hráz.

Obrovské množství vody je v přehradních jezerech, mnohde eutrofizovaných.

Fakt je ten, že situace na našich přehradách je převážně všeobecně velice špatná, především kvůli nadměrnému množství živin a následnému rozvoji sinic a řas. Živiny pocházejí především z polí, z hnojiv, ale také z jiných odpadů, např. komunálních. Experimentuje se s odstraňováním fosforu z přítoků, což jsou neobyčejně nákladné procesy, a nevěřím tomu, že budou mít relevantní kladný efekt. Z dlouholeté celoživotní zkušenosti vím, že každá přehrada, která je v nížinách nebo ve středních nadmořských výškách, je dostatečně trofická na to, aby se v ní rozvinul vodní květ nebo alespoň vegetační zbarvení z rozvoje řas. Dobré poměry jsou jenom v oligotrofních přehradách v horách a v podhůří, kde je voda studená a má málo živin.

Přírodní jezera: našel by se nějaký optimistický příklad?

Mohu vzpomenout skutečně významnou událost, už je to ale dávno, v padesátých šedesátých letech minulého století. Na velkých kanadsko-amerických jezerech, především

na Erie a také na Michiganu. Ta jezera byla totálně zdevastována, ryby byly jedovaté, lov zakázán, ekologická katastrofa se vším všudy. Tehdy se kanadští a američtí představitelé dohodli a věnovali tam do té doby vůbec největší ekologickou investici. Skutečně se podařilo jezera revitalizovat a dnes jsou v uspokojivém stavu. Stal se zázrak, zvítězil lidský rozum.

Hodně se mluví o hrozícím suchu. Do jaké míry se to týká nás?

Jsou to otázky, na které nelze dát jednoznačnou odpověď, za níž by si člověk mohl stát. Podkladem se nedá věřit, je to vytahování všelijakých velkých čísel, proti sobě sedí skupiny stejně vzdělaných lidí s protichůdnými názory, protichůdnými čísly. Jsme odkázáni na věrohodnost odpovídajících z jedné či druhé strany. Nabídnou kacířský pohled. Myslím, že u nás je vody dost. Jsme na vrcholu hlavních evropských rozvodí, dobře tady prší, máme naprosto ideální pozici pro lidský život. Tu a tam může vzniknout nedostatek pitné vody – někdo něco opomněl, někam se nastěhovalo mnoho lidí. Ale to jsou zanedbatelné problémy, které se během roku dvou vyřeší. Jsou přehrady, které nevědí, co s vodou, například Slezská Harta.

A podzemní voda?

S podzemní vodou to není tak jednoduché, je to složitá otázka, na kterou nelze v krátkosti uspokojivě odpovědět. Víme, že podzemní voda lokálně někde klesne, někde zase stoupne, celkově je jí určitě méně než před dvěma sty roky, ale o globálním celoplošném nedostatku vody u nás pravděpodobně nelze zatím mluvit. Jiná situace se nám začne jevit v okamžiku, když se na věc podíváme z ekologického pohledu. Naše vodohospodářství, strategie a politika pozměnily v průběhu posledních padesáti osmdesáti let naši říční síť a totálně zdevastovaly především pramenné oblasti našich řek. Stačí se podívat na horské nebo podhorské úseky malých řek: zatímco dříve byly říčkami nebo řekami, dnes to jsou potoky, a některé už ani neexistují. Vyschly úplně. Podzemní voda pramení níž a je jí méně, protože jsme pramenné oblasti zbavili schopnosti vodu zadržovat. Z hlediska všeobecné ekologie došlo k tragickým následkům, i když na naše území spadne a proteče jím v zásadě pořád stejné množství vody.

Zakopaný pes je v pramenných oblastech. Tam se odehrála tragická změna, a zase se to týká říční krajiny. Nedávno jsme analyzovali celou říční síť republiky a všimli jsme si, kde je nejvíce říční krajiny. Došli jsme k neuvěřitelnému závěru: nejvíce říční krajiny není kolem velkých řek, ale v pramenných oblastech, a to do vzdálenosti 2–5 km od pramenů. A celá tato síť malých pramenů, pramenných stružek a malých potoků byla v původním stavu močálová a tyto pramenné oblasti zachycovaly nejvíce srážkové vody, jak sněhové, tak dešťové. A právě na tuto oblast vedlo naše zemědělství a vodní hospodářství frontální útok v polovině minulého století, v rámci meliorací, kdy se re-

žim z politických důvodů snažil získat novou zemědělskou půdu, a ta už nebyla jinde k dispozici. Tyto pramenné oblasti byly odvodněny, a tím zbaveny schopnosti zadržovat vodu. Právě tam se odehrála ona nešťastná událost, jejíž vinou naše říční krajina – a všeobecně celá naše krajina – zadrží daleko méně vody než dříve. Z tohoto důvodu se současné bleskové povodně neodehrávají na spodní Moravě, Dyji či Labi, ale právě v pramenných oblastech. Voda odteče regulovanými stružkami, anebo když se vsáknou pod zemský povrch, neudrží ji tam půda na místě jako zásobu na sucho, ale steče do odvodňovacích trubek melioračních soustav a bleskově do nejbližšího potoka.

Musíme si konečně uvědomit, že meliorace a regulace řek je totéž: meliorace v českém slova smyslu je regulace pramenných oblastí. Narovnění, odvodnění, co nejrychlejší odvedení vody. Jenže my potřebujeme vodu v krajině zadržet, ne ji rychle odvést. V těchto případech jsme samozřejmě u hrozby sucha. Krajina je celkově aridní, dochází k obrovským poruchám v celkovém ekologickém režimu, k přehřívání půdy atd. Na druhé straně jsme v situaci, kdy se v krajině náhle objeví nadměrné množství vody, kterou zdeformovaná krajina není schopna účinně pozdržet. Je to totální porucha konkrétní části hydrologického cyklu.

Dokázali jsme, že nejméně 80 % původních pramenných říčních krajin je dnes zcela nebo částečně zničeno. To je děsivé zjištění a musí se nějak projevit. Nejde jen o prameny v horách, jsou všude, v podhůří stejně jako v nížinách, jsou (nebo byly) prostě všude. *Napřed se betonovaly břehy, teď se zase řeky revitalizují, snad to dělají ty samé firmy...*

Bohužel revitalizací na regulovaných řekách je až k pláči málo, jsou to spíš kosmetické úpravy, snad „aby se neřeklo, že na tak zvanou ekologii nic nedáváme“. Lidé, kteří dělali projekty na odvodňování, připravují dnes certifikované metodiky na rušení těchto meliorací: jak „zašpuntovat“ meliorační trubky, jak je vytahovat a jak obnovovat mokřady, i když ke skutečné obnově pramenných oblastí máme víc než daleko.

Cena říční krajiny

Pokud by naše řeky dobře fungovaly, přinášely by stovky miliard ročně, což je neuvěřitelné číslo. Jak se k němu dospělo?

Říční krajina, stejně jako každá jiná krajina, má svoje funkce a svoje ekosystémové služby. Probíhají samy od sebe, je to přírodní děj, přesněji velmi složitý systém mnoha současně probíhajících dějů. Těchto služeb jsme rozlišili zhruba 20 až 25, ale jsou určité ještě další, o kterých nevíme.⁴ Bez těchto procesů, dějů, systémů, služeb a funkcí nemůže existovat život na naší planetě v dnešní podobě. S tím se nedá nic dělat. Proto tvrdíme, že říční krajina je ze všech typů pozemských krajin nejdůležitější. Ani s tím se nedá nic dělat, bez vody nemůžeme žít a voda koluje v podstatné části právě a pouze v těchto ří-

schéma výpočtu ceny ekosystémových služeb říční krajiny

plocha České republiky	78 860 km ²	
zemědělská půda	42 800 km ²	(54 %)
(z toho orná půda 30 900 km ² , chmelnice 110 km ² , vinice 160 km ² , tyto tři složky („cropland“) celkem 31 170 km ² ; louky 6700 km ² , pastviny 2800 km ² , zahrady a ovocné sady 2143 km ² , tyto tři kategorie celkem („grass + reenglands“) celkem 11 643 km ²)		
lesy	26 373 km ²	(33,4 %)
vodní plochy	1 590 km ²	(2 %)
zastavěné plochy	1 290 km ²	(2 %)
ostatní plochy	6 880 km ²	(9 %)
říční krajina celkem	7 886 km ²	(10 %)

pro ocenění byly použity hodnoty vztažené na 1 hektar podle studie Costanzy a kol.

orná půda, vinice, chmelnice	92 USD
trvalé travní porosty, sady, zahrady	232 USD
lesy	302 USD
vodní plochy (rybníky, jezera)	8 498 USD
říční krajina	19 580 USD
ostatní krajiny nemají ocenitelné ekosystémové služby	

přepočten na skutečné výměry v ČR za jeden rok

orná půda, vinice, chmelnice	286 764 000 USD
louky, pastviny, parky, zahrady	270 117 600 USD
lesy	796 464 600 USD
vodní plochy (rybníky, jezera)	1 351 182 000 USD
všechny krajiny kromě říční krajiny	2 704 528 200 USD
říční krajiny	15 440 788 000 USD

přepočten na koruny podle přibližné ceny USD 30 Kč v roce Costanzovy studie (1997)

potenciál ekosystémové služby říčních krajin ČR za 1 rok	463 223 640 000 Kč
potenciál ekosystémové služby všech ostatních krajin ČR za 1 rok	81 135 846 000 Kč

ních krajinách. Tyto funkce se v posledních desetiletích snaží různí badatelé oceňovat. Domlouvat se s ekonomy či s politiky ekologickou řečí je beznadějně, proto se snažíme převádět některá fakta do řeči ekonomické – vyjadřovat je finančně. Různými metodami jsme ocenili funkce říční krajiny a došli jsme k určitým číslům. A známe plochu a podobu říčních krajin celé republiky – stejným úkolem se zabývaly mnohé jiné skupiny (například američtí ekonomové a ekologové kolem R. Costanzy). Výsledkem těchto studií jsou velká čísla pohybující se v České republice v řádech stovek miliard ročně (viz tabulku I). A naopak: protože dnes věrohodně víme, jak jsou naše říční krajiny narušeny, můžeme odhadnout ztráty, které tak vznikají. Podle našich výpočtů tyto ztráty dosahují 200–300 miliard korun ročně. O tyto peníze náš stát přichází...⁵

Jinými slovy – je to národní poklad, míra blahobytu, končící na smetišti.

Když jsme se dopátrali těchto výsledků, mnohokrát jsem s nimi zašel za nejrůznějšími politiky různých parlamentů, za vodohospodáři, ministry. Vždycky říkali: „To je prima, tolik peněz, je to mě zajímá.“ Jejich zájem však během několika minut, hodin až dnů odezníval, až odezněl úplně, když zjistili, že z toho neplynou přímé peníze, které by mohli ukázat, ani žádný politický kapitál.

I. Cena ekosystémových služeb říční krajiny a ostatních krajiných ekosystémů, které se nacházejí na území České republiky (převzato z knihy O. Štěrby a kol.: *Říční krajina a její ekosystémy*, s. 333, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 392 stran, Costanzova studie je citována na straně 387).

4) Otakar Štěrba a kolektiv: *Říční krajina a její ekosystémy*, kapitola 6. Funkce ekosystémů říční krajiny, s. 253–293, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 392 stran.

5) Tamtéž, s. 325–335.

Labské jezy a kanál Dunaj–Odra–Labe

Musíme se také zastavit u říční dopravy – je přece „nejlevnější“.

To si myslí leckdo, a z určitého pohledu levná může být, protože na ni přispívá stát. Například tím, že vodní cestu vybudoval a udržuje ji a dopravci tam jezdí už zadarmo.

Říční doprava přitahovala a přitahuje lidi odedávna. Je však výhodná jenom na několika málo místech světa. Předpokladem jsou velké řeky s málo překážkami a musí tam být co vozit. K těmto vzácným místům patří například plavební cesta z Řeky svatého Vavřince přes Velká kanadsko-americká jezera do systému Mississippi. Jsou tam velké řeky, obrovské množství vody a vozí se suroviny – uhlí, ocel, pšenice a výrobky z nich. Tato cesta se pravděpodobně ještě dnes vyplácí, i když přesná čísla nemám, a obávám se, že je nemá nikdo. Podobná cesta vede po Rýnu do Rotterdamu, jednoho z největších přístavů světa, sběratele všech rud, nerud, uhlí atd. Po Rýnu a přítocích se suroviny vozí do Porúří a Porýní, zpět cestují těžké tonáže výrobků chemických, ocelářských atd. Skoro všechny ostatní cesty jsou problematické a ztrátové, a proto také už jejich podstatná část zanikla. Nejznámější příklad vidíme ve Velké Británii, kde to všechno v předminulém století začalo. S rozvojem průmyslové revoluce bleskově vybudovali obrovskou dopravní síť říčních cest, které jsou dnes bezvýznamně opuštěny. Ani jedna dnes nic nedopravuje, jen na některých jsou kajakáři a jachtaři, jiné zmizely úplně. Jakmile vznikla infrastruktura železnic a silnic, hned se zjistilo, že doprava po nich je lacinější, rychlejší, a tedy ekonomicky výhodnější – žádná ekologie tehdy ještě nepůsobila.

Na vlastní oči jsem viděl rozpad říční dopravy v bývalém Sovětském svazu, když jsem v roce 1992 plul po mnoha plavebních cestách systému Volhy, Kamy, Leny, Obu ad. V okamžiku, kdy skončil nesmyslný systém umělých cen a začaly platit ceny reálné, říční doprava se rozpadla. Nikdo si neobjedná šterk z druhého konce Sibiře, když ho má pod okny. Uměle tam byly udržovány např. šterkové lodi – proti sobě pluly parníky a oba vezly šterk... Viděl jsem, jak jeden kapitán za druhým pláče, protože mu řekli, že už nebude od příštího měsíce jezdit a že loď má zavézt do Omsku na zešrotování. Byly to nejmodernější lodě vyrobené ve Švédsku, Finsku, ale už pro ně nebylo uplatnění. Obrovská síť plavebních cest v Sovětském svazu, vybudovaná po vzoru Ameriky, mnohde za krvavých obětí vězňů (např. Bělomořsko-baltský kanál), se náhle ocitá v situaci, kdy nikdo nemůže s jistotou říci, jak dlouho bude ještě existovat.

Ekonomický aspekt říčních cest se však netýká jen toho, zda se doprava vyplácí.

Nikdo neuvažuje o ztrátách, které by vznikly devastací říční krajiny v důsledku vybudování vodních cest. A tyto ztráty jsou podle

mého názoru nepochybně mnohem větší než eventuální ztráty z vlastní dopravy. Říční krajina je při vybudování kterékoli plavební cesty příšerně devastovaná, popřípadě zaniká úplně. Všechny řeči o tom, že plavební kanály pomáhají čistotě vody a řeší protipovodňovou otázku, jsou lež, demagogie nebo blbost. Ať si každý vybere, kam patří. Komické je tvrzení, že umělé plavební kanály mají protipovodňovou funkci. Přesně naopak; tyto náročné a choulostivé objekty se musí před povodněmi chránit, žádná povodeň tam nesmí vzniknout, protože by ničila zdymadla, ucpala kanály atp. Všechny pochvalné řeči kolem budování vodních cest mají za cíl oblbout prostého člověka a politiky, aby nakonec bláhově zvolali: „Jak úžasné, bude zaměstnanost. Budeme budovat kanál Dunaj–Odra–Labe.“

Plány, hrozby, naděje

V médiích se nedávno objevila představa, že vypuštěná Orlická přehrada nás uchrání před velkou povodní...

Těžko na to reagovat, protože by se člověk mohl zaplést do nějakých absurdních odpovědí. Například: Přehrada bude dvacet let vypuštěná, břehy postupně zarostou, bude tam žít spousta zvířat. A přijde povodeň, všechno zatopí a utopí. Budou tam plavat mrtvolky zvířat. Když už je přehrada postavená, má sloužit svým účelům. Něco takového by přineslo strašné problémy, do suché přehrady není možné pustit povodňovou vlnu, mohlo by dojít ke skutečně velikým potížím...
Co nám hrozí v souvislosti s říční krajinou? Anebo máme před sebou naději?

Naděje je malá a myslím, že vím, kde je problém. Dnes už jsou naše vědomosti na takové úrovni, že stačí k tomu, aby kompetentní lidé mohli problematice porozumět. Pokud porozumějí, mělo by být jejich povinností uvést výsledky do života. Nejde jen o nějaké teoretické legracky, ale o výsledky, které promlouvají ekonomicky. Jde o hodně, nejenom o zdraví, ale i o obrovské peníze, které utíkají, byť jsou ztráty těžko pozorovatelné. Musí se však posleze projevit v celkové ekonomice, na zdraví lidí, na náladě, na životní úrovni. Největší problém je, že neumíme naše výsledky předat tam, kam patří, a neumíme přimět lidi, aby se podle nich chovali. Zkoušel jsem to všemi možnými způsoby, chodil jsem za kdekým, a nikdo to nechce slyšet. Myslím, že problém je v morální zkaženosti společnosti založené na principu okamžitého bezohledného finančního zisku jedince. Těch pár bláznů, kteří se o to ještě zajímají, mají slabý hlas. Sem tam se sice najde nějaký sympatizant, někdy i v parlamentu, ale tito lidé nemají žádný vliv. Jediné páky, které s tím možná pohnou, jsou katastrofy, nechci říkat ekologické katastrofy, byť takový je jejich původ, ale katastrofy ekonomické. Snad také nátlak z EU, kdyby tam byli trochu dál, ale ani tam není situace pravděpodobně o mnoho lepší. Teď jde o to, zda se destrukci říční krajiny – ale třeba i zemědělské půdy – podaří zastavit. Nevidím to dobře. ☹

